

Liucija Citavičiūtė

PRIELAIDOS LIETUVIŠKOS KNYGOS
PLĖTOTEI KARALIAUČIUJE PIRMAJAME
XVIII AMŽIAUS DEŠIMTMETYJE:
SEKANT JOHANO JAKOBO KVANTO
BIOGRAFIJOS PĖDSAKAIS

Skleisdamas vieno žymiausių Rytų Prūsijos bažnytinio ir akademinio gyvenimo veikėjų, Prūsijos lietuvių dvasinio vadovo ir religinio švietėjo Johano Jakobo Kvanto (Johann Jacob Quandt, 1686–1772) biografijos puslapius, nūdienis skaitytojas gali iš arčiau pažvelgti į tolstantį XVIII amžių ir suvokti, kokiomis aplinkybėmis šiame Vidurio Rytų Europos krašte dygo Apšvietos daigai, kokią reikšmę šis neramus laikotarpis turėjo mūsų kultūros istorijai. Iš pirmo žvilgsnio Kvanto *curriculum vitae* gali pasirodyti tipiškas ano meto intelektualo pasirengimo dvasinei tarnystei bei tarnavimo savo kraštui ir karaliui atvejis, tačiau tariamoje bendrybėje išryškėja konkretaus asmens biografijos ypatybės, kurias lėmė neeiliniai įgimti gabumai, ypatingi charakterio bruožai ir dvasinė charizma.

KVANTŲ GIMINĖ
KARALIAUČIUJE

Kvantų giminės šaknys Prūsijoje siekia XVI a. – pasaulietinės Kunigaikštijos įkūrimo ir Reformacijos įvedimo (1525) laikotarpį. Apie dar ankstesnę giminės genealogiją kol kas nėra žinoma. Mažai pagrįstas spėjimas, kad Kvantai galėjo būti suvokietėję prūsai. Rašytiniuose šaltiniuose minimas pirmasis šios giminės atstovas Prūsijoje – Jakobas Kvantas (Jacob Quandt), J. J. Kvanto proprosenelis, turėjęs giminės herbą (prūsai anais laikais herbų neturėjo) ir gavęs

gerą teologinį išsilavinimą. Greičiausiai į prūsų kraštą jis atvyko iš vokiečių žemių kartu su paskutiniaisiais Kryžiuočių ordino riteriais. Studijavęs buvo, matyt, kuriame nors senųjų vokiečių universitetų, galbūt Vitenberge, kur veikė vokiečių protestantizmo ideologai Martinas Lutheris (1483–1546) ir Philippas Melanchthonas (tikr. Philipp Schwarzerdt, 1497–1560). Istoriniai šaltiniai suteikia fragmentiškų žinių apie Kvantų giminės pradininką Prūsijoje. Jis buvo vedęs Clarą Pernecker, aktyvią ir ryžtingą moterį, Knypavos miesto tarėjo dukterį, su kuria siejo gilus dvasinis ryšys. Remdamasis savo meto istoriniais šaltiniais, buvęs J. J. Kvantos mokinys Ludwigas Ernstas von Borowski¹ teigia, kad Jakobas Kvantas buvęs taurios sielos vyras, nuoširdžiai atsidavęs savo valdovui, pirmajam Prūsijos kunigaikščiui Albrechtui (1490–1568). 1552 m. jis paskirtas Knypavos² miesto tarėju. Prasi-dėjus garsiajai „osiandrininkų bylai“ (1549–1566)³, Jakobas Kvantas

¹ Ludwig Borowski, „Biographische Nachrichten von dem ersten Vorsitzer der Königl. Deutsch. Gesellschaft, D. Johann Jacob Quandt, Oberhofprediger, Generalsuperintendenten u.s.“, in: *Preussisches Archiv*, Januar, 1794, p. 12.

² Iš pradžių Karaliaučių sudarė trys santykinai savarankiškos gyvenvietės – Kneiphof, Altstadt ir Löbenicht (Knypava, Senamiestis ir Lyvenikė); 1724 m. birželio 3 d. karaliaus Frydricho Vilhelmo I aktu šios gyvenvietės sujungtos į vieną miestą su bendru herbu.

³ Andreas Osiandras (Osiander, 1498–1552), Niurnbergo Lorenzo bažnyčios kunigas, tapęs Lutherio sekėju, kartu su dailininku Albrechtu Düreriu, meisterzingeriu Hansu Sachs, kai kuriais vokiečių valstybės veikėjais ir diplomatais įdiegė Niurnberge Reformaciją. 1548 dėl savo pažiūrų turėjo palikti Niurnbergą, atvyko į Karaliaučių, tapo Senamiestio bažnyčios klebonu. Kunigaikštis Albrechtas laikė jį savo dvasios tėvu, paskyrė teologijos profesoriumi. Greitai išryškėjo, kad jo pažiūros kai kuriais klausimais nesutampa su Lutherio mokymu. Jis propagavo nedogmatišką krikščionybę, oponentai jo mokyme išvelgė tradicinės liuteronybės pamatų griovimą. Osiandras buvo kaltinamas neoplatonizmu ir misticizmu; šis savo ruožtu teigė, kad reikia apvalyti Lutherio mokymą, nes jį suklaidinusi aristoteliška teologija. Jis kritikavo Melanchthono antropocentrinę teiginį, kad Dievas sukūręs žmogų pagal savo paveikslą. Aršiausias ginčas sukėlė tezė apie visišką Kristaus tapatumą žodžiui ir teiginy, kad nuodėmės atleidžiamos, žmogui nuoširdžiai priėmus Žodį – Kristų. Osiandras neigė nuodėmių atleidimą per Kristaus mirtį. Svarbiausias jo veikalas – *Von dem einigen Mittler Jesu Christ und Rechtfertigung des Glaubens* (1551). Mینimoje polemikoje uoliausiu jo šalininku tapo karaliaus rūmų pamokslininkas Johannes Funckas, o aršiausiu oponentu – vyskupas Joachimas Mörlinas.

nedvejodamas stojo Prūsijos vyskupo Joachimo Mörlino⁴ pusėn. Mörlinas buvo griežtas Lutherio „grynojo“ mokslo šalininkas ir gynėjas. Nepaisydamas kunigaikščio palankumo patarėjui Osiandruui, jis uždraudė kunigams teikti šv. Komuniją ne tik pačiam Osiandruui, bet ir jo šalininkams, per pamokslus vadino jį „pragaro tėvu“, ragino išvyti iš miesto. Krašte kilus įtampai, įtakingajam rūmų pamokslininkui Johannui Funckui⁵ pavyko priversti vyskupą Mörliną 1553 m. išvykti iš Prūsijos. Protestuodamas, su juo vasario 19 dieną per Dancigą į Braunsveigą išvyko ir Jakobas Kvantas⁶, palikęs šeimą ir tarnybą, tačiau širdyje likęs ištikimas savo valdovui. Kartu iškeliavo ir daugelis gerbiamų Karaliaučiaus dvasininkų bei miestelėnų, tarp jų Martinas Chemnitzas, vienas mokyčiausių ano meto žmonių Karaliaučiuje, kunigaikščio bibliotekininkas, katedros mokyklos (Knypavos gimnazijos) direktorius. 1554 m. Karaliaučių paliko paskutinis iš merlininkų – buvęs pirmasis universiteto rektorius, Melanchthono žentas Georgas Sabinus (tikr. Georg Schuler), kurio erudiciją itin vertino Albrechtas. Su juo iškeliavo dalis profesūros, ženkliai sumažėjo vietinių studentų skaičius. Garbingų miestelėnų išvykimas sujudino

⁴ Joachimas Mörlinas (1514–1579) studijavo Vitenberge pas Melanchthoną ir Lutherį, kuris tuo metu buvo Teologijos fakulteto dekanas ir itin vertino Mörlino kaip pamokslininko savybes; vėliau jiedu susirašinėjo. 1540 Mörlinui buvo suteiktas daktaro laipsnis, jis tapo superintendentu Arnstade, 1544 – Getingene; 1550 paskirtas inspektoriumi ir pamokslininku Knypavos katedroje. 1568 paskirtas Sembos vyskupu, jam pavesta inspektuoti universitetą, mokyklas, konsistoriją, spaustuvę ir knygų prekybą. „Osiandrininkų byla“ buvo taip įaudrinusi visuomenę, kad net praėjus šimtmečiams buvo rengiami vaidinimai, kuriuose „pasirodydavo“ Mörlinas. Mörlinų giminės vardą XVIII a. pr. išgarsino jo brolio anūko, Gumbinės kunigo Michaelio Mörlino traktatas *Pagrindinis lietuvių kalbos principas* (1706), įžiebęs pirmąją filologinę polemiką.

⁵ Johannas Funckas (1518–1566), gimęs netoli Niurnbergo, vokiečių liuteronų kunigas, nuo 1536 studijavo Vitenberge, 1547 su rekomendaciniu laišku atvyko pas kunigaikštį Albrechtą, buvo jo patarėjas ir pamokslininkas, Karaliaučiaus universiteto profesorius, kunigavo Senamiesčio bažnyčioje. Po Osiandro mirties Funckas tęsė pradėtą ginčą. Įsikišus Lenkijos karaliui, buvo nubaustas mirties bausme (nukirsdintas).

⁶ Christian Hartknoch, *Preussische Kirchen-Historia*, Frankfurt/a. M.; Leipzig, 1686, p. 359.

Karaliaučių. Praėjus vos mėnesiui, kovo 27 dieną, 400 Karaliaučiaus moterų ir vaikų iš visų trijų Karaliaučiaus miesto dalių surengė eitynes pas kunigaikštį. Keletas garbingiausių miesto moterų, tarp jų ir ponija Klara Kvant (Clara Quandt), įteikė kunigaikščiui peticiją, kurioje prašoma leidimo Mörlinui ir jo palydovams sugrįžti į miestą⁷. Aukštųjų luomų raginamas, kunigaikštis parašė Mörlinui laišką ir pažadėjo tarnybą Prūsijoje. Su juo į Karaliaučių grįžo Kvantas, Chemnitzas ir daug kitų savanorių tremtinių. Jakobas Kvantas mirė 1567 m. Vėliau jo nuopelnai ir atsidavimas savo kraštui buvo įvertinti – Prūsijoje nukaldinta proginė moneta su jo atvaizdu.

J.J. Kvanto prosenelis Johanas Kvantas (Johann Quandt) gimė Karaliaučiuje, 1627 m. išrinktas Knypavos miesto tarybos nariu, o 1630 m. paskirtas Knypavos teisėju. Buvo vedęs Reginą Schmittner. Mirė apie 1639 m.

Karaliaučiuje gimė ir jo sūnus, J.J. Kvanto senelis, Kristoforas Kvantas (Christophorus Quandt, 1619–1652). Jis vertėsi Karaliaučiuje pirklio amatu, buvo vedęs pirklio dukterį Anną Griff. Šioje santuokoje 1651 m. gegužės 24 d. gimė J.J. Kvanto tėvas Johanas Kvantas (Johann Quandt).

Apie J.J. Kvanto tėvą išliko taip pat nedaug žinių. Jis studijavo Karaliaučiaus ir Leipcigo universitetuose, 1676 m. gavo magistro laipsnį Rostoko universitete⁸; 1678 m. buvo paskirtas Lyvenikės bažnyčios diakonu, 1679 m. perkeltas į Senamiesčio bažnyčią, o 1709 m. paskirtas karališkuoju Prūsijos konsistorijos tarėju ir *Ministerii Tripolitani*⁹ senjoru. XVIII a. pabaigoje dar buvo išlikęs gausus rankraštinis archyvas, liudijantis jo visapusiškus interesus ir didžiulį

⁷ *Acta Borussica*, 1730, St. 2, p. 182.

⁸ Leonas Gineitis, nenurodydamas šaltinio, rašo, kad J. Kvantas magistro laipsnį gavo Leipcigo universitete („J. Kvantas: pavyzdys K. Donelaičiui“, in: *Literatūra*, 2002, Nr. 1 (44), p. 22). Iš tiesų Leipcige magistro laipsnį gavo jo sūnus Johanas Jakobas Kvantas. Žr.: Albert Nietzki, *D. Johann Jacob Quandt, Generalsuperintendent von Preußen und Oberhofprediger in Königsberg*. 1686–1772, Königsberg i. Pr.: Kommissionsverlag Ferd. Beyers Buchhandlung, 1905, p. 165.

⁹ Tai trijų Karaliaučiaus miesto dalių konglomeratas.

stropumą. Johanas Kvantas ypač garsėjo oratoriaus talentu, tačiau išspausdino tik dalį savo pamokslų, o apie 3,5 tūkstančio tekstų liko rankraščiais. Mirė 1718 m. rugpjūčio 4 d.

Kvanto motina Anna Regina Hund gimė 1652 m. balandžio 24 d. Ji buvo Lyvenikės bažnyčios diakono Johanno Hundo duktė. Mirė 1713 m. rugsėjo 7 d. Karaliaučiaus bibliotekoje praėjusio amžiaus pradžioje dar buvo saugoma jos atminimui pasakyta laidotuvių kalba. Suradus šį dokumentą, būtų galima prasmingai papildyti Kvanto biografiją. Po motinos mirties vaikams buvo išdalintas palikimas. Iš protokolo matyti, kad šeima buvo pasiturinti, jos turtas įvertintas 23 000 markių.

Kvanto tėvai susituokė 1679 m. rugpjūčio 29 d. Darnioje šeimoje užaugo keturi vaikai: vyriausioji duktė gimė 1680 m. Ji buvo pakrikštyta motinos vardu – Anna Regina. 1700 m. ji ištekėjo už Neurossgarteno kunigo Matthäjaus Bohlijaus. Anksti tapusi našle, ištekėjo antrą kartą taip pat už našlio Heinricho Bartscho (1667–1728). Į Kvantų šeimą atėjo didelės erudicijos ir plačių interesų vyras, be abejonės, daręs įspūdį jaunajam Kvantui. Bartschas buvo studijavęs ne tik Karaliaučiuje, bet ir Vakarų Europos universitetuose, bendravo su to meto šviesuomene, dirbo Senamiesčio administracijoje ir archyve. Jis domėjosi Rytų kalbomis, matematika ir filosofija, buvo sukaupęs vertingą asmeninę biblioteką, turėjo retų knygų ir Biblijų įvairiomis kalbomis, rengė aforizmų, taip pat Simono Dacho poezijos rinkinius, giesmyną su komentarais¹⁰. Anna Regina pagimdė jam vienintelį sūnų, pavadintą greičiausiai senelio garbei – Johannu, ir mirė 1726 m.

Antroji duktė, Katharina Elisabeth, gimė 1682 m. 1702 m. ji susituokė su Heinrichu Golzu, Knypavos bažnyčios arkidiakonu, mirė 1755 m.

Johanas Jakobas Kvantas buvo trečiasis vaikas ir vienintelis berniukas šioje šeimoje, jis gimė 1686 m. kovo 27 d.

¹⁰ „Leben Henrici Bartschii“, in: *Acta Borussica*, 1731, St. 6, Bd. 2, p. 926–927.

Po aštuonerių metų, 1694 m., gimė jaunėlė sesuo Sophie Dorothea (pakrikštyta Brandenburgo kunigaikštienės, vėliau Prūsijos pirmosios karalienės Sofijos vardu). 1714 m. ji ištekėjo už Karaliaučiaus miesto tarėjo Heinricho Lübecko, mirė 1737 m.

Šios šeimos galva, Johanas Kvantas, pats vaikystėje netekęs tėvo, stengėsi būti savo vaikams moralinis ir dvasinis autoritetas ir tapo jų pirmuoju mokytoju. Jis ypač rūpinosi vaikų išsilavinimu, visos trys dukterys mokėjo skaityti ir rašyti. Sūnų tėvas nuo mažens rengė dvasinei tarnystei.

JOHANO JAKOBO KVANTO BIOGRAFIJOS METMENYS

Tėvo parengtas studijoms, 1701 m. kovo 19 d. J.J. Kvantas įstojo į Karaliaučiaus universitetą ir studijavo jame iki 1706 m. pavasario (t. y. net 10 semestrų). Po to tęsė mokslą žinomuose Vokietijos universitetuose, studijavo Vitenberge, Leipcige (ten 1707 m. vasario 10 d. išlaikė magistro egzaminą). Keletą mėnesių studijavo Jenos ir Rostoko universitetuose, o nuo 1709 m. gegužės mėnesio keliavo po visą Vokietiją, trumpai apsistodamas Halėje, Tiubingene, Marburge, Gysene, Hamburge, Kylije. Aplankęs garsiausias Vokietijos universitetus, pabendravęs su žinomais vokiečių profesoriais, dar tik 23 metus turintis jaunuolis patraukė į tradicines vadinamąsias magistro keliones, į užsienį. 1709–1710 m. jis pabuvojo garsiuose Olandijos universitetuose – Amsterdame, Groningene, Franeckeryje, Roterdame, Leidene, Utrechte, o 1710 m. grįžo į Karaliaučių, kur jau buvo įsisiautėjęs didysis Prūsijos maras.

Nepaisant mirčių ir netekčių, Karaliaučiuje gyvenimas tęsėsi toliau, ir Kvantas aktyviai įsitraukė į akademinę veiklą. Tais pačiais 1710 m. jis buvo paskirtas Karaliaučiaus universiteto privatdocentu, skaitė dogmatikos, polemikos, homiletikos ir moralinės teologijos paskaitas. Šiuo laikotarpiu jį ištiko pirmoji netektis: 1713 m. rugsėjo 8 d., epidemijai jau pasibaigus, mirė motina.

1714 m. gegužės 15 d. jaunasis docentas Kvantas buvo paskirtas ekstraordinariu teologijos profesoriumi ir, siekdamas ordinarinio profesoriaus pareigų, išvyko į Rostoką. Paprastai daktaro vardą dėstytojas stengėsi įgyti kitame nei dirbo universitete. Rostoke 1715 m. rugsėjo 5 d. Kvantas sėkmingai apgynė daktaro disertaciją ir, grįžęs į gimtojo Karaliaučiaus universitetą, tęsė pedagoginę veiklą jau kaip ordinarinis profesorius.

1718 m. Kvantas pradėjo kunigo tarnystę, jis paskirtas Karaliaučiaus Lyvenikės bažnyčios kunigu ir kartu Bažnytinės konsistorijos tarėju. Tais pačiais metais, rugpjūčio 4 d., jis neteko ir tėvo.

Į Prūsijos sostą įžengus naujam karaliui Frydrichui Vilhelmui I, Kvantas nuopelnai vėl buvo deramai įvertinti. 1721 m. jis paskirtas vyriausiuoju pamokslininku Pilies bažnyčioje ir ordinariniu teologijos profesoriumi, o po poros metų – Lietuvių kalbos seminaro (veikė 1718–1944) inspektoriumi. Seminare jis pakeitė karaliaus pasitikėjimo netekusį profesorių Henrichą Lysijų. Kvantas parengė pirmąjį seminaro statutą ir pradėjo ritmingą darbą, subūręs gausų klausytojų ratą. Seminarą Kvantas prižiūrėjo iki 1727 m., o tada karalius, primygtinai prašant pietistams Gotthilfui Augustui Franckei ir Georgui Friedrichui Rogalliui, atleido Kvantą iš seminaro inspektorius pareigų. Oficiali priežastis – per didelis darbo krūvis. Iš tiesų buvo stengiamasi apriboti aktyvaus anti Pietistų, protegavusio seminare iš lietuviškų apskričių kilusių studentus, įtaką ir praskinti kelią Pietistams vadovams.

Didelis darbas, kurį kaip tik tuo metu užbaigė Kvantas, buvo išspausdintas lietuviškas Naujasis Testamentas (1727), o netrukus pradėtas rengti visas pirmosios lietuviškos Biblijos leidimas.

Trečiasis ir ketvirtasis XVIII a. dešimtmečiai pasižymėjo augančia įtampa tarp Pietistų ir ortodoksų. Kvantas tapo pripažintu ortodoksų lyderiu ir 1728 m. ypač griežtu pamokslu (vadinamuoju „Kvanto pamokslu prieš Pietistus“) protestavo prieš Pietistų įsigalėjimą Karaliaučiaus universitete.

Praėjus vos trejiems metams po Naujojo Testamento pasirodymo, Kvanto rūpesčiu buvo parengta ir išspausdinta lietuviška Bažnytinė agenda (1730), o 1732 – naujas lietuviškas (vadinamasis Kvanto-Berento) giesmynas.

1732 m. Prūsiją, o ypač jos lietuviškąsias apskritis užplūdo persekiojami dėl tikėjimo kolonistai, kuriuos pakvietė karalius Frydrichas Vilhelmas I. Rūmų pamokslininkas Kvantas pasakė garsųjį pamokslą, žinomą kaip „Pamokslas zalcburgiečiams“.

Nepaisant Kvanto nesutarimų su pietistais akademiniame ir bažnytiniame gyvenime, karalius vertino Kvantą ir 1734 m. paskyrė jį pirmuoju teologijos profesoriumi (*primarius*) bei konsistorijos tarėju, o po metų – Generalinės bažnyčių ir mokyklų komisijos nariu. Tais pačiais metais Kvanto rūpesčiu pasirodė pirmoji lietuviška Biblija (1735). Tačiau Kvantas dar nebuvo pasiekęs aukščiausio savo dvasinės karjeros laiptelio. Pagaliau jo nuopelnai buvo įvertinti, ir 1736 m. Kvantas tapo Prūsijos generaliniu superintendentu.

XVIII a. ketvirtajame–penktajame dešimtmetyje Kvantas garsėjo Prūsijoje ir už jos ribų kaip vienas talentingiausių vokiečių pamokslininkų. 1740 m. liepos 17 d. jis pasakė istoriniu tapusį pamokslą Frydricho II Didžiojo karūnacijos proga, kuris žinomas kaip „Karūnacijos pamokslas“. 1743 m. Kvantas išrinktas pirmuoju Karaliaučiaus Karališkosios vokiečių draugijos prezidentu. Nors ir turėdamas gausybę pareigų, Kvantas nepamiršo lietuviškos Biblijos: 1755 m. jo rūpesčiu išleistas antrasis naujai suredaguotas leidimas.

Kvantui teko pergyventi ir rusų okupaciją (1758–1762) ir, sumaniai laviruojant tarp okupacinės valdžios įsakymų, likti ištikimam savo karaliui. Kvantas mirė savo gimtajame mieste, Karaliaučiuje, 1772 m. sausio 17 d., sulaukęs 86 metų, palaidotas Haberbergo bažnyčioje. Jis buvo paskutinis savo giminės atstovas, liko nevedęs, vaikų neturėjo, savo turtą paliko dviem Karaliaučiaus universiteto stipendijų fondams.

PRŪSIJOS KUNIGAİKŠTIJOS VIRSMAS
KARALYSTE IR LIETUVIŠKA KNYGA
XVIII AMŽIAUS PIRMAJAME DEŠIMTMETYJE

Karūnavimo iškilmės Karaliaučiuje

Kvantui pradėjus studijuoti Teologijos fakultete, Albertinoje dar jautėsi neseniai įvykusios karūnavimo šventės šurmuly. Šias iškilmes išsamiai aprašė Johannas von Besseris (1654–1729), žinomas ano meto Karaliaučiaus poetas, buvęs universiteto auklėtinis (studijas baigė 1674 m.), ir dedikavo Albertinai. Kūrinėlis vadinasi *Prūsijos karūnavimo istorija, arba Aprašymas ceremonijų, su kuriomis šviesiausiasis ir galingiausiasis kunigaikštis ir valdovas, ponas Frydrichas Trečiasis, Brandenburgo markgrafas ir kurfiurstas, priėmė jo paties įkurto Prūsijos karalystės karališkąją didybę ir 1701 m. sausio 18 d. buvo pateptas kartu su savo sutuoktine, šviesiausiaja kunigaikštienė ir ponija Sofija Šarlote iš Braunsveigo kunigaikščio rūmų ir kartu pašventinti karaliumi ir karaliene*¹¹.

Karūnavimas buvo reikšmingiausias Prūsijos politinis aktas po Reformacijos įvedimo. Jis susiejo Brandenburgo ir Prūsijos teritorijas vienu Prūsijos pavadinimu, ir ši tapo galinga Europos valstybė. Kodėl karūnavimo vieta pasirinktas Prūsijos Karaliaučius, o ne Brandenburgo Berlynas, tapęs naująja jungtinės karalystės sostine? Prūsijos padėtis buvo specifinė – tik čia Brandenburgo valdovai valdė suvereniai, nepakludami nei kaizeriui, nei reicho teisiniams aktams. Tokiu būdu buvo pademonstruotas pasauliui naujojo monarcho savarankiškumas,

¹¹ [Johann von Besser,] *Preussische Krönungs-Geschichte, oder Verlauf der Ceremonien, mit welchen der Allerdurchlauchtigste Großmächtigste Fürst und Herr, Herr Friedrich der Dritte, Markgraf und Kurfürst zu Brandenburg die Königliche Würde des von ihm gestifteten Königreichs Preussen angenommen und sich und seine Gemahlin, die Allerlauchtigste Fürstin und Frau, Frau Sophie Charlotte aus dem Curhause Braunschweig den 18. Januar des 1701. Jahres durch die Salbung als König und Königin einweihen lassen*, von Johann von Besser, Cölln a.d. Spree, 1712. Taip pat žr.: Daniel Heinrich Arnoldt, *Historie der Königsbergischen Universität*, Bd. 2, Königsberg, 1746, p. 441.

o kartu ir Prūsijos (kuri dabar vadinosi Rytų Prūsija – Ostpreussen) Kunigaikštijos tradicijų ir politikos tęstinumas.

Karaliaus ceremonmeisteris Berlyne buvo sudaręs specialų šventės organizacinį komitetą ir parengęs karūnavimo scenarijų¹². 1700 m. gruodžio pabaigoje karališkoji šeima su gausia dvariškių palyda atvyko į Karaliaučių. 1701 m. sausio 17 d., karūnavimo išvakarėse, įsteigtas aukščiausias karalystės apdovanojimas – Juodojo Erelio ordinas, kuris vėliau buvo suteikiamas ir kai kuriems Prūsijos dvasininkams¹³. Ant-radienį, sausio 18 d., visose Karaliaučiaus bažnyčiose buvo laikomos iškilmingos mišios, kurios baigėsi 8 valandą ryto. Karaliaučiaus pilyje, Audiencijų salėje, karūną užsidėjo pats karalius, tada jis karūnavo savo sutuoktinę Sofiją Šarlotę. Tai buvo pirmasis karūnavimas Vakarų Europoje, atliktas nevadovaujant Bažnyčiai. Karalius nesutiko, kad ceremonijoje dalyvautų katalikų vyskupas, nors to pageidavo Romos popiežius ir Lenkijos karalius. Karališkajam patepimui jis pakvietė vietinius dvasininkus, rūmų pamokslininkus – iš Silezijos kilusį reformatų vyskupą Benjaminą Ursiną (Bär), jam asistavo evangelikų liuteronų vyskupas Bernhardas von Sandenas. Tolesnis ritualas vyko Pilies bažnyčioje 10 valandą ryto. Pirmiausia pamokslininkas Jakobas Kvantas pasakė choralų lydimą karūnavimo pamokslą, sujaudinusį susirinkusius šventės dalyvius. Neabejotina, kad minioje tėvo kalbos klausė ir jaunasis Kvantas, kuriam likimas lėmė po daugelio metų sakyti karūnavimo pamokslą į sostą žengiančiam Frydricho I anūkui, Prūsijos monarchui Frydrichui II (Didžiajam). Paskui karališkosios poros kak-tos ir riešai buvo patepti šventaisiais aliejais. Kurfiurstas Frydrichas III pasivadino karaliumi Frydrichu I ir vainikavosi „Karaliumi Prūsijai“. Johanno von Besserio aprašyme įžengimas į sostą traktuojamas kaip laimingas išsipildymas. Galingu leitmotyvu ne kartą nuskamba frazė:

¹² Arend Buchholz, „Die Krönung zu Königsberg am 18. Januar 1701“, in: *Velhagen et Klasings Monatsheften* 1900–1901, Bd. 1, p. 40.

¹³ Walther Hubatsch, *Geschichte der evangelischen Kirche Ostpreussens*, Bd. 3, Göttingen, 1968, p. 172.

„Praedicant Musae: Rex Fridericus erit“¹⁴. Ceremoniją užbaigė palaiminimas ir trimitų bei būgnų garsų lydima Lutherio sukurta padėkos giesmė „Herr Gott, dich loben wir“¹⁵. Pilies burggrafas, laikydamas rankoje kunigaikščio Albrechto kardą, paskelbė visuotinę amnestiją.

Karūnavimo iškilmės tęsėsi keletą dienų. Sausio 25 d. Karališkios Didenybės, „patys išsimokslinę ir vertinantys mokslą“, norėdami parodyti savo palankumą studijuojančiai jaunuomenei bei sustiprinti jų ryžtą dar atkakliau siekti mokslo žinių, 10 valandą ryto aplankė Karaliaučiaus universitetą. Karališkąją porą lydėjo apsauga ir dvariškiai. Palydoje buvo vienas svarbus asmuo, vėliau suvaidinęs reikšmingą vaidmenį J. J. Kvanto gyvenime – kronprincas Frydrichas Vilhelmas, vienintelis monarchų sūnus, kuris iki paveldėsiąs sostą tapo universiteto rektoriumi. Aukštus svečius iškilmingai sutiko akademinis senatas, o faktiškasis rektorius Friedrichas Deutschas, garsėjęs oratoriaus gabumais, pasakė įspūdingą kalbą. Tada svečiai buvo palydėti į Didžiąją auditoriją ir pasveikinti trumpu muzikiniu kūriniumi, jį keliais balsais atliko choras, pritariant įvairiems muzikos instrumentams. Karalius iškilmingai suteikė Karaliaučiaus Albertinai Karališkojo universiteto titulą. Paskui žodį tarė profesorius Michaelis Schreiberis. Jis kalbėjo apie ženklus, nuo seno liudijusius, kad šis miestas bus karališkai pagerbtas. Tai – pirmasis dėmuo Karaliaučiaus miesto pavadinime „König“ ir karališkoji karūna ant Prūsijos herbe pavaizduoto erelio kaklo. Jis kalbėjo, kad Karališkoji Didenybė, matydamas tiek daug susirinkusių garsių vyrų ir minią studijuojančio jaunimo, patikės, jog, tapusi karalystės universitetu, ši aukštoji mokykla ne tik išsaugos pelnytą šlovę, bet dabar, globojama karališkos rankos, dar labiau klestės ir garsės. Kovo 9 d. karalius su visa palyda išvyko iš Karaliaučiaus ir apsistojo vienoje iš savo pilių, o gegužės 6 d. buvo iškilmingai sutiktas Berlyne. Iš Karaliaučiaus atstovų monarchą lydėjo vyskupas Ursinas, o vyskupas von Sandenas liko Karaliaučiuje, nes, būdamas universiteto profesoriumi, negalėjo išvykti ilgesniam laikui.

¹⁴ „Mūzos pranašauja: bus karalius Frydrichas“.

¹⁵ „Dieve, šlovinam Tave“.

Lietuvių tautos dovana
karaliui – lietuviškas Naujasis Testamentas

Nuo lietuvių tautos karaliui buvo įteikta ypatinga dovana – puošniai įrištas pirmasis ką tik išspausdinto pirmojo lietuviško Naujojo Testamento egzempliorius su lotyniška dedikacija monarchui, pažymėta karūnavimo data. Visas pavadinimas yra toks:

Naujas Testamentas / Wieszpaties musu / Jezaus Kristaus, / Pirma karta ant Swieto Lie- / tuwiskzkoj kalboj, / Ant Isakimo / Maloningiauso / Karalaus Prussu / etc. etc. etc. / Su didziu dabojimū perguldytas, o / Ant Garbes Diewui Traicej' Szwen- / toj' wienatijam, / Lietuwos zmonems ant iszganitingos / naudos / Iszspauostas / Drukawojo arba iszspaude Spaustuwoj Reusnero / Karalauciuj', Metu M DCCI.

Leidinio parengimu rūpinosi (spėjama, dalyvavo ir jį verčiant) minėtas vyskupas B. von Sandenas. Pagrindiniai vertėjai – du LDK reformatų dvasininkai – kėdainiškis Samuelis Bitneris ir vilnietis Jonas Božimovskis jaunesnysis, taigi knyga buvo skirta visiems lietuviams, tiek LDK reformatams, tiek ir Prūsijos evangelikams liuteronams. Pirmasis lietuviškas Naujasis Testamentas išspausdintas žinomoje Karaliaučiuje Reussnerio spaustuvėje (įsteigė Johannas Reussneris, veikė 1640–174) LDK ir Prūsijos lėšomis. Jis išėjo dviem leidimais su tų pačių – 1701 metų – data. Vienas leidimas skirtas tik Prūsijai, jo egzemplioriuose šio leidimo redaktorius, žinomas Prūsijos lietuviškų religinių giesmių autorius ir vertėjas Būdviečių kunigas Frydrichas Zigmantas Šusteris (Schusterus, Schuster, 1671–1750) skliausteliuose įterpė sinonimus, pritaikytus Prūsijos lietuviams. Šiuose „Prūsijos egzemplioriuose“ buvo išspausdinta lotyniška dedikacija „Šviesiausiam [...] Frydrichui, Prūsijos karaliui“. Nors tekstas nepasirašytas, jis lietuvių istoriografijoje priskiriamas B. von Sandeno plunksnai, tokią nuomonę ginčijančių argumentų iki šiol nerasta. Toliau įdėta Šusterio lietuviška pratarmė skaitytojui.

Šie du tekstai visuomenei nėra plačiai žinomi, o mūsų kontekste jie reikšmingi, pirmasis – istoriniu požiūriu, kaip pasveikinimas

pirmajam Prūsijos karaliui nuo lietuvių tautos¹⁶, antrasis – papildoma mūsų literatūros istoriją ano meto lingvistinėmis įžvalgomis. Čia pacituosime abu tekstus.

Šviesiausiajam ir galingiausiajam Kunigaikščiui ir Valdovui, Ponui Frydrichui, Prūsijos Karaliui, Brandenburgo Markgrafui, Šventosios Romos Imperijos Arkikamerarijui ir Elektoriui, Magdeburgo, Klėvės, Julijos, Bergės, Štetino, Pomeranijos, Kašubų, Vendų Silezijoje, taip pat Krosnos Kunigaikščiui, Niurnbergo Burggrafui, Halberštado, Mėndos ir Kamino Kunigaikščiui, Hohencolernų, Markos ir Ravensbergo Grafui, Ravenšteino, Lauenburgo ir Butovijos Valdovui ir t. t. ir t. t. ir t. t. Mūsų gailestingiausiajam Valdovui linkime malonės, taikos ir visokeriopos karališkosios valdžios laimės.

Šviesiausias ir galingiausias Karaliau, Valdove, gailestingiausias Viešpatie! Ne be ypatingos Dievybės apvaizdos pirmą kartą nuo pasaulio sukūrimo išvysta šviesą lietuvišku drabužiu aprengtas Naujasis Testamentas. Naujajam Karaliui, naujiesiems metams ir naujajam amžiui tarsi pateptajam Viešpaties žodžiu Viešpats dovanoja žodį. Šviesiausias Karaliau, atrodo, Tu su juo susijęs. Pradėdamas karaliauti Jano¹⁷ vardu pavadintą mėnesį, uždaryk Jano šventovę, būdamas aukštesnis už Augustą¹⁸, kurio širdžiai buvo artimesni žemės reikalai, o Tavo Didenybės, t. y. Frydricho¹⁹, rūpestis, be tautų gerovės, tebus dar šventi dalykai bei tikyba. Užsiėmęs Bažnyčios taika, darai viską, kad taikos Valdovas pradėtų amžių pasipuošęs neseniai gautais valdžios ženklais. Tavo Didenybė seka pėdsakais šviesiausiųjų pirmtakų, kuriems nebuvo nieko svarbesnio, kaip

¹⁶ Iš lotynų kalbos vertė Dalia Dilytė, pasinaudota Reginos Koženiausienės parengtu tekstu ir, parengėjai maloniai leidus, jos komentarais iš leidinio: Regina Koženiausienė, *XVI–XVIII amžiaus prakalbos ir dedikacijos*, Vilnius: Mokslas, 1990, p. 430–431. Cituojant įvesta keletas nedidelių pakeitimų: vietoj Hohencolerno rašoma Hohencolernų, kreipinio gale dedamas šauktukas, o ne kablelis, „Naujasis Testamentas“ abu žodžiai pradedami iš didžiosios raidės; atsakyta būdvardžių rašymo didžiąja raide, nuosekliai vartojama žodžio „tegul“ forma vietoj įvairuojančių „tegul / tegu“.

¹⁷ Janas – romėnų pradžios ir pabaigos, durų (įėjimo ir išėjimo) ir laiko dievas. Jo vardu pavadintas pirmasis metų mėnuo ir pastatyta šventykla Romoje su dvejais priešais esančiomis durimis. Karo metu jos būdavo plačiai atveriamos, o taikos metu – uždaromos. Iš čia *Janum claudere* (uždaryti Jano šventovę reiškia: įsiviešpatauja taika ir ramybė).

¹⁸ Turimas galvoje Gajus Julijus Cezaris Oktavianas (63 pr. Kr.–14 po Kr.) – Romos imperatorius, kurio rankose buvo visa karinė ir civilinė valdžia. 27 m. sausio 17 d. senatas jam suteikė Augusto (lot.: aukštas, didingas) vardą.

¹⁹ Užzuomina į Frydricho vardo vokišką reikšmę: taikos valdovas.

saugoti Visagalio šlovę taikingais būdais, laikyti ją tvarkoje ir dažnai nunešti net už Heraklio stulpų²⁰, tarsi Karolio „Plus ultra – Vis tolyn“²¹ tūnotų Jūsų Šviesybės galvoje. Kiti tegul vaikosi pigių triumfų. Tavo Didenybė, turėdama jų be galo daug, kaip garbingiausią trofėjų prikaldė ant šventojo Altoriaus dievotumo pastangas. Nuolankiu veidu ir šviesia širdimi tai pripažįsta mūsų lietuviškosios bažnyčios, kurias, tiek kartų priešų audrų užkluptas, Tu išlaisvinai nuo neramumų ir toliau gailestingiausiai tai darysi.

Prie tokio šviesiausio ir galingiausio Geradario, tarsi prie gyvo paties Dievo atvaizdo, prisiartina po Šventojo Rašto priedanga mūsų lydimas amžinai esančio Tėvo paveikslas. Nėra pagrindo, kad ortodoksas²² Karalius reikalautų atleidimo, nėra pagrindo, kad dieviškumo orakulai išgąsdintų Didenybę, nežinančią jokio pasibjaurėjimo, netgi priešingai, ieškančią ne tik šviesiojo pieno, bet ir kietojo maisto²³.

Ir jau nei Tavo Didenybė negali nieko palankiau turėti, nei mes nieko didesnio negalime atnešti už dabartinę dovaną, pagrįstai paskirtą tokiam Bažnyčios Maitintojui. Meldžiame, kad toliau jis gailestingiausiai rūpintųsi mumis ir lietuvių bažnyčiomis.

Kadangi visi pripažįsta, jog karaliaus valdžia yra didžiausia ir aukščiausia iš dieviškų ir žmogiškų gėrybių, mes nuoširdžiausiai dėkojame už tai, ką triskart geriausias didžiausias Dievas pridės Jūsų Šviesybei prie šios didybės viršūnės, iš širdies linkėdami, kad Tu, kurs esi brangus Dievui, būtum laimingas valdžios, karaliaus ir pamaldumo reikaluose ir savo Didenybės ir karalystės puošmenų atsvertumei amžinumo dėsniais.

Romiečių imperatoriaus Frydricho III²⁴ simbolis kadaise buvo A, E, I, O, U (Aquila, Electa, Juste, Omnia, Vincens – Rinktinis erelis, teisėtai viską nugalintis).

²⁰ Graikų mitas pasakoja, kad tuos stulpus, arba kalnus, supylęs Heraklis tarp Europos ir Afrikos krantų, norėdamas paženklinti savo tolimiausių žygi. Nuo to laiko Heraklio stulpai tapo galutinės ribos, arba tolimiausio taško, sinonimu.

²¹ Turimas galvoje Karolis Didysis (Carolus Magnus, 742–814) – Frankų valstybės karalius, savo nenumaldomu *plus ultra* užkariavęs daugybę kraštų ir sukūręs milžinišką imperiją (į ją įėjo ir Vokietija). Visi Šventosios Romos Imperijos imperatoriai Karolį Didįjį laikė savo pirmtaku.

²² T. y. nenukrypstantis nuo įsitvirtinusių pažiūrų ir dogmų.

²³ Užuomina į NT Pauliaus Pirmąjį laišką korintiečiams: „Maitinau jus pienu, o ne kietu maistu, kurio jūs dar negalėjote priimti“ (1 Kor 3, 2). Maitintis kietu maistu – būti aukštesne būtybe, dvasios žmogumi.

²⁴ Frydrichas III (1415–1439) – paskutinis iš Romoje karūnuotų Šventosios Romos imperatorių.

Tegu diadema pereis Tavo Didenybei, kad ir pats visas būtumei garsingas pasaulyje, ir visa garsais Tavo Didenybei pritarčių.

Viršūnės tebūnie panašios viena į kitą, nebūk antras, palyginus su kuo kitu! Tegul amžinai būna sveiki Tavo Didenybės rūmai, tegul būna sveiki draugai, sveikos teisės, sveika visa vyriausybė, nepakrikusi valstybė, nepakrikęs senatas, nepakrikęs provincijų Ereliai, kad pasaulio pakraščiams būtų žinoma, jog nepajudinami naujosios karalystės pagrindai yra Taika ir Išmintis²⁵, tai yra, Frydrichas ir Sofija, kuriems iš visos širdies šaukiame: „Tegyvuoja!“ Tegul Tavo Didenybę išklausus, papildys, apdovanos visu tuo, ko savo surinkimuose maldavome, maldaujame ir visada maldausime be paliovos dangiškąją Dievybę dėl Tavo Didenybės ir visų karališkųjų Brandenburgo rūmų gerovės ir laimės.

Pateikėme Karaliaučiuje

1701 m. sausio mėn. 18 d.

Tavo Didenybės nuolankiausi tarnai ir amžini Dievo maldautojai, šen bei ten išsisklaidžiusių Lietuvos evangeliškųjų bažnyčių tvarkytojai ir vyresnieji.

Antroji pratarmė „Skaititojui Kikščioniškam“, parašyta redaktoriaus Šusterio²⁶. Tiesa, joje gausu vokiškų konstrukcijų, germanizmų ir polonizmų, tačiau pagal ano meto lietuvių kalbos lygį parašyta gana sklandžiai, šiandienos skaitytojui ji padvelkia koloritingu ano amžiaus archaiškumu:

Skaitytojui krikščioniškam teduoda Dievas, šviesybės Tėvas Kristuje Jėzuje, tikrą išmanymą dangujejos tiesos per Dvasią Šventą ant amžino išganymo!

Lygiai taip lietuviškas liežuvis labai sutinka ne tik tai su vokišku ir lenkišku, bet ir didžiausiai su grėkišku liežuviu: taipo ir regisi mums, jog Naujas Testamentas lietuviškas negal geriaus perguldytas būti, kaipo kada pagal vokiško, lenkiško²⁷ ir labiausiai pagal grėkiško liežuvio gražiai sudavadytas tampa. Nes tatau mes, perguldydami Naują Testamentą, ne tik tai patys ištyrėm, bet ir kiekviens, kurs vokiškai, lenkiškai, grėkiškai ir lietuviškai moka, iš perveizdėjimo šio darbo pigiai²⁸ galės išmanyti. Dėl tos priežasties stojos, jog šis lietuviškas perguldymas tūlose vietose tokių ir tiek žodžių, kiek kiti perguldymai, kurie

²⁵ Turimos galvoje Frydricho ir Sofijos (gr. *sophia* – išmintis) vardų reikšmės.

²⁶ Tekstas cituojamas iš originalo, 1701 m. Naujojo Testamento leidimo. Rašyba ir skyrība šiuolaikinama.

²⁷ Orig. padaryta klaida – vietoje *Lėniškio* parašyta: *Lėnišksko*.

²⁸ Nesunkiai, lengvai (vok.).

tūlus daiktus plačiau aprašo, netur, ir tankiai regisi kitioniškas, kur tačiau ir žodžiais, ir išmanymu, kas ypačiai labiausiai mūsų darbas buvo, sudera su nefalšyvu tikru grėkišku liežuviu, ir prieg tam nesunkiai išmanomas yra. O kadangi lietuvnikai didžios Lietuviškos žemės nekurius daiktus tokiais žodžiais iškalba, kokių lietuvnikai²⁹ Karališkoje Prūsijoje tame išmanyme nevartoja, tada todėli skyrių padarėm³⁰ ir žodžius lietuvnikų Karališkoje Prūsijoje įrakinom šitokiomis žymėmis ( ), kaip ant paveikslo³¹: Didžios Lietuvos lietuvnikai sako: „Giria stov ore“, bet Karališkosios Prūsos lietuvnikai kalba: „Pusčia stov lauke“ (*Mt* 3, 1; 12, 46–47). Anie kalba: „Dasileist bjaurybes, nečystatą daryt“. Šie sako: „Peržengt venčiavonystę“ (*Mt* 5, 28; *Apr* 2, 22). Anie: „Pašlovinimas; šlovint“. Šie: „Žegnonė“ (*Rom* 15, 29); „žegnoti“, kuris paskutinis žodis tačiau tūlose vietose šio perguldymo turėjo vietą duoti anam žodžiui: „šlovinti“, ir tatai taipo toliaus. Potam yra nekurie žodžiai taipajeg tokiaime ženkle užsilaikantieji, ne ant skyriaus abejopų lietuvnikų, bet ant geresnio išmanymo, kadangi jų nėra grėkiškame liežuvyje, taipo pridėti ir dėl to išspausti, idant ir prastokai tarp lietuvnikų juo geriaus, ką skaito, galėtų permanyt, kaip tatai matoma yra *Gal* 2, 9; *Žyd* 11, 19; *Jn* 4, 3 ir tūlose kitose vietose. Nuog tų dvejopai parodytų paveikslų atsiskiria tie, kuriuos taipajeg, tiesa, lygiais ženklais įrakinome, bet dėl to, jog grėkiškame liežuvyje taipo pasirodo, kaip *Tim* 6, 17 ir kitose vietose. Prieg tam galime sakyti, jog esti šiose knygosose vienoki kalba abiejų lietuvnikų Karališkoje Prūsijoje ir Didžioje Lietuvoje. O idant šis Naujas Testamentas lietuviškas taipajeg ir klebonams vietoje Evangelijų knygų galėtų būti, pridėjome ant galo ne tiktai tas gromatas, kurios iš Seno Testamento ant nekurių šventų dienų krikščioniškoje bažnyčioje paskaitomos ir dėl to iš savo tikro liežuvio perguldytos yra, bet ir naudingą paženklinimą Evangelijų ir Gromatų ant kiekvienos nedėlės ir šventės per visą metą paskaitomų. Galiausiai, kadangi mes su visu dabojimu tas knygas perguldydami Dievui tiktai ant garbės ir lietuvnikams ant gero viernai kaipo kalti buvom³² ir per pagalbą Dievo įgalėjom, dirbome, tada tą nusitikėjimą turime, jog krikščioniškas skaitytojis, jei atrastų, kas netobula būtų, mums tatai nepadyvys, bet vis’ ant gero priimdamas gerosna vers ir kaip geras krikščionis šį perguldymą gerai vartos. Mes tame tarpe dėkavojam mielam Dievui širdingai, jog mums davė šį darbą gerai pabaigti, prašydami jį nuoširdžiai, idant širdį maloningiausio Prūsų Karaliaus toliaus valdytų ir ant to lenktų, idant visas Šventas Raštas lietuviškai būtų išspausstas ant praplatinimo šventojo žodžio ir

²⁹ Originale nenuosekliai vartojamos formos *lietuvnikai* ir *lietuvninkai*.

³⁰ Atskyrėme, atskirai surašėme (vok.).

³¹ Pavyzdžiui (vok.).

³² Privalėjome (vok.).

ant garbės Dievo, ant išganytingos naudos lietuviškams ir ant nemirštančios šlovės maloningiausiajam Prūsų Karaliui irgi visai karališkai ir ercikiškai³³ giminei Brandenburiškai. Amen!

Frid. Sigismund. Schustehrus, M. Cand.³⁴, šio perguldymo draugdarbinykas.

Egzemplioriuose, skirtuose visiems, t. y. ir Prūsijos, ir Didžiosios Lietuvos lietuviams, įdėtas kitoks antraštinis puslapis. Juose yra von Sandeno istoriografinė pratarinė, kurioje aptariama Biblijos vertimo į įvairias kalbas istorija, minimi vertėjai lietuviai: Martynas Mažvydas, Baltramiejus Vilentas, Jonas Bretkūnas, Simonas Vaišnoras, Lozorius Zengštokas, Danielius Kleinas, Jonas Rėza, Matas Pretorijus, kalbama apie lietuviškų raštų plitimą ir lietuvių kalbos dėstymą Tilžės provincijos mokykloje. Šusterio pratarinės nėra.

Abu leidimai to paties rinkimo, t. y. identiško turinio, beveik 450 puslapių apimties. Čia pirmiausia įdėtos Evangelijos pagal Matą, Markų, Luką, Joną; toliau – Pauliaus laiški romiečiams, korintiečiams, galatams, efeziečiams, filipiečiams, kolosiečiams, tesalonikiečiams, Timotiejui, Titui, Filemonui ir žydams, pabaigoje – Jokūbo, Petro, Jono laiški ir Apreiškimas Jonui.

Tai buvo pirmas žingsnis visos lietuviškos Biblijos leidimo link³⁵. Beveik po trijų dešimtmečių Kvanto rūpesčiu pasirodė antrasis iš esmės naujai suredaguotas lietuviško Naujojo Testamento leidimas (1727).

Kitos lietuviškos knygos, išspausdintos
XVIII amžiaus pirmajame dešimtmetyje

Reikia pažymėti, kad Frydrichas I ir anksčiau rūpinosi lietuvių religiniu švietimu, o ypač vaikų katechizacija. 1700 m. balandžio 3 d. būsimasis karalius įsakė išversti į lietuvių kalbą ką tik Karaliaučiuje

³³ Kunigaikštiškai (vok.).

³⁴ *Ministerii candidatus* – Teologijos fakulteto absolventas, kandidatas į kunigus.

³⁵ Pradžia, kaip žinia, buvo Jono Rėzos (Rhesa, 1576–1629) iš naujo suredaguotas Jono Bretkūno į lietuvių kalbą išverstas psalmynas *Psalteras Dowido wokischkai bei lietuwischkai* (1625).

išleistą vokišką B. von Sandeno katekizmą *Catechisation oder Kinder-Lehre*. 1701 m. gegužės 9 d. karaliaus tarėjai Karaliaučiuje pasirašė dokumentą, kuriuo raginama paspartinti darbą, o išspausdintą knygą nedelsiant išsiuntinėti į lietuviškas parapijas³⁶. Knyga buvo išversta per gana trumpą laiką. Vertėjas nenurodytas. Kai kurie tyrėjai spėja, kad išvertė pats von Sandenas, kuris, būdamas kilimo iš Mažosios Lietuvos (Įsruties), veikiausiai mokėjo lietuvių kalbą³⁷. Lietuviškas katekizmas išspausdintas 1701 m. toje pačioje Reussnerio spaustuvėje ir oficialiai pripažintas lietuviškomis parapijomis. Jo pavadinimas:

Kategizavimas / Arba / Waiku Mokslas / Kureme / Kategismas Lutheraus, / Ir jo išmanimas trumpay ir prastay / išguldomas įjra / Su Prakalba apie Sudawadijima / Kategizmo-Mokslo / Kaip ir su klausimais ir maldomis ant prakilnau su Szwenciu per meta / Ir su nekuriomis maldomis / kurios rijtmeceis / ir wakarais / irgi pirm bei po spawedice / watojamos įjra. / Su Maloningiausiu Pawelijimu / Karališko Majestoto / Baznijcioms / Išskaloms ir namams zemeje / ant gero / po akiu statijtas / Nug / Bernhard von Sanden / Sen. / Sz. Rašto Doct. ir Prof. Prim. Karališko Prus- / siško Prakilnauo Pillies Koznadejos ir / Garbintino Zaml. Cons. Assess. / Karalauczuje / Isspaustas nug potamku Reusneraus. / 1701³⁸

Tai 157 puslapių trijų dalių knygelė. Joje iš pradžių pateikti 96 katechetiniai klausimai ir atsakymai, toliau – taip pat dialogo forma aiškinama svarbiausių religinių švenčių prasmė, o pabaigoje išspausdinta 13 maldų ir dialogas apie maldos prasmę. Atskirai paminėtina lietuviška švietėjiška knygelės pratarmė (22 psl.). Joje paaiškinama katechizacijos metodika („Mokytojis, norėdams pamokinti mokytinį savo, tur mandagiai taisyti mokslą savo pagal permanymą to, kurs priima mokslą“), rekomenduojama kalbėti su vaikais suprantamai,

³⁶ Domas Kaunas, *Mažosios Lietuvos knyga: Lietuviškos knygos raida 1547–1940*, Vilnius: Baltos lankos, 1996 p. 160.

³⁷ *Lietuvos TSR bibliografija*, serija A: *Knygos lietuvių kalba*, t. 1: 1547–1861, Vilnius: Mintis, 1969, p. 457.

³⁸ Lietuvoje yra tik šio leidinio mikrofilmas.

„prigimta ir prijunkta kalba“. Klebonams primenama, jog būtina prie bažnyčių steigti mokyklas („klebonai tur ant to tvirtai laikyt, idant kur bažnyčia yra, tuojau ir iškala būtų“). Pratarinės autorius taip pat nenurodytas. Jeigu darytume prielaidą, jog katekizmo vertėjas yra pats autorius von Sandenas, tai tikėtina, kad jo parašyta ir anoniminė pratarinė. Juo labiau kad iš turinio ir stiliaus galima spėti, jog rašė aukšto rango dvasininkas. Šis leidinys dar nėra išsamiau tyrinėtas³⁹.

1702 m. pasirodė vokiečių teologo Hoferio knygelės *Himmelsweg* vertimas į lietuvių kalbą – *Dangaus kelias*⁴⁰. Tai penkios pagrindinės katekizmo dalys ir maldelės vaikams.

Užbaigęs lietuviško Naujojo Testamento rengimą spaudai, nesudėjo rankų ir Šusteris, o ėmėsi naujos lietuviškos knygos, kurios labai stigo tikintiesiems. Tai buvo antrą kartą suredaguotas oficialusis Danieliaus Kleino giesmynas (pirmasis leidimas pasirodė 1666, antras redaguotas – 1685) *Naujos su pritarimu wissu Bažnicios musu Lietuwoje Mokitoju pagerintos Giesmiu Knygos. Taipioeg Maldu Knygeles, Labjausey Baznycose Wartojamos Patogiej sutaisitos ir Szwezey iszdutos. Karalauczuję Priderikio Reusnero palikta Naszle, 1705*. Ši solidi 658 puslapių knyga papildyta naujomis giesmėmis, dalį jų parašė ar išvertė pats parengėjas.

³⁹ Beje, šis vaikų katekizmas buvo jau antroji B. von Sandeno knygelė, išverstą į lietuvių kalbą. Pirmoji – dvikalbis katekizmas *Krikščonijškas Sussikalbejimas*, parengtas Lutherio katekizmo pagrindu. Jis buvo išspausdintas 1694 m. Karaliaučiuje, taip pat Reussnerio spaustuvėje; ją išvertė Rusnės kunigas Baltramiejus Šulcas. Joje yra vokiška Sandeno pratarinė ir lietuviška bei vokiška vertėjo Šulco pratarinės. Pastarosios autorius ragino, kad tėvai, „ypatai tie tėvai bei tos augyvės [...], kurie raštą skaityti mok“, skaitytų tą knygelę sekmadieniais ir per šventes savo namuose „vaikams ir šeimynai“.

⁴⁰ Knygelė nėra išlikusi, apie vertėją žinių nerasta. Ją paminėjo Adolfas Keilas, pats *de visu* nematęs, tačiau apie ją sužinojęs iš kunigų pranešimų (Adolf Keil, „Das Volksschulwesen im Königreich Preussen und Herzogthum Litthauen unter Friedrich Wilhelm“, in: *Altpreussische Monatschrift*, 1886, Bd. 23, p. 104).

KARALIAUČIAUS UNIVERSITETO ATGIMIMAS
IR 1701–1710 METAIS JAME STUDIJAVĘ
BŪSIMIEJI LIETUVIŲ RAŠTIJOS VEIKĖJAI

Profesoriaus Michaelio Schreiberio žodžiai apie universiteto atgimimą, pasakyti karaliaus akivaizdoje, pildėsi. Gana greit karališkajame universitete prasidėjo reformos, išjudinusios iš sąstingio mokslus ir menus. XVII a. Karaliaučiaus universitetas, kurio uždavinys buvo suteikti savo auklėtiniams žinių griežtai laikantis statuto, beveik nepakeisto nuo akademijos įkūrimo, ėmė modernėti. Iki tol gamtos mokslams iš esmės atstovavo tik medicina, o kitus dažnai dėstydavo poezijos ar metafizikos profesorius, buvo mokoma iš pasenusių vadovėlių. Medicinos profesoriai tikėjo astrologija ir burtais. Valstybės mokslas, geografija, germanistika, naujosios kalbos beveik nedėstytos. Mažai dėmesio skirta istorijos mokslui. Nors istorijos katedra Karaliaučiaus universitete įsteigta dar 1615 m. ir turėjo savo profesūrą, garsus ano meto istorikas prūsas Christianas Hartknochas (1644–1687) nebuvo pakviestas į universitetą. Tiesa, jis keletą metų skaitė paskaitas, o vėliau buvo paskirtas profesoriumi Torunės gimnazijoje. Tai pirmas žymus Prūsijos istorikas, atsisakęs grynos chronologijos ir siejęs įvykius pagal jų logiką. Jis parašė epochinius veikalus *Alt- und neues Preussen* (1684), *Preussische Kirchen-Historia* (1686). Daugiau pasiekta Teisės fakultete, čia profesorius Levinas Buchijus parengė pirmąjį Prūsijos krašto teisės projektą. Tradiciškai daug dėmesio buvo skiriama teologijos mokslui ir retorikai. Iškalbos profesoriai sakydavo progines kalbas svarbesnių krašto asmenų gimimo, mirties, krikšto ar vestuvių progomis. Poezijos profesorius privalėjo kasmet per metines šventes parašyti lotynišką eilėraštį⁴¹. Savo kūryba garsėjo poetai ir religinių giesmių autoriai Valentinas Thilo ir Simonas Dachas, pastarasis buvo surengęs vaidinimą univer-

⁴¹ Paul Stettiner, *Aus der Geschichte der Albertina (1544–1894)*, Königsberg, 1894, p. 16.

siteto šimtmečio jubiliejui. Tačiau dėstant retoriką labiau rūpintasi barokine forma, o ne turiniu.

XVIII a. susidomėta naujomis sritimis – matematika ir gamtos mokslais, keitėsi universiteto dvasinė atmosfera. Anksčiau vyravusią autoritarinę sistemą griovė nauja, laisvo tyrinėjimo dvasia. Tai pasireiškė pirmiausia tuo, kad buvo atsigręžta į naujausius teologijos mokslo pasiekimus, aktyvėjo moderniosios valstybės teisės studijos, ypač daug dėmesio skirta istorijos mokslui ir naujai jo šakai – Bažnyčios istorijai. Dideli pokyčiai vyko filologijos srityje, giliau susidomėta raštijos šaltiniais ir ypač senosiomis kalbomis, jos tapo savarankišku naujųjų studijų objektu. Į mokymo programą įtrauktos naujųjų kalbų (prancūzų, anglų) studijos. Į bažnytinę ideologiją kartu su pietizmu pradėjo skverbtis idėjos, griovusios ortodoksinės dogmatikos sistemą ir tiesusios kelią naujai suvoktam vidiniam religingumui bei praktinei krikščionybei. Taigi šis vienas seniausių vokiečių universitetų iš esmės atgimė, atsiskleidė didžiulis jo potencialas, atvirumas permainoms, prasiveržė stulbinantis entuziazmas, vyko diskusijos žodžiu ir raštu. Tačiau reikia pažymėti, kad dalis profesūros atsargiai žiūrėjo į naujoves ir neskubėjo radikalčiai keisti savo mokymo turinio ir metodų. Tokioje ganėtina liberalioje aplinkoje akademinis jaunimas galėjo rinktis savo dvasinius vadovus, burtis į bendraminčių grupes ir aktyviai priimti naujos, Apšvietos epochos iššūkius.

Šiuo dvasinio atgimimo laikotarpiu į Karaliaučiaus universitetą įstojo keletas būsimųjų lietuvių raštijos veikėjų. Iš jų minėtinas karniaviškis Jonas Šulcas (Schultz, apie 1684–1710), Nybudžių, vėliau Lazdynų, Tilžės kunigas, *Ezopo pasakėčių* vertėjas. Jonas Šulcas studijavo tuo pačiu metu kaip ir Kvantas. Apie artimesnę jų bičiulystę kol kas žinių nerasta. Tačiau galima spėti, kad garsiosios „osiandrininkų bylos“ dalyvių ir bičiulių J. Mörlino ir J. Kvanto palikuonys buvo gerai pažįstami, tad Kvantas galėjo per Mörliną artimiau bendrauti ir su pastarojo globojamu Šulcu.

Kitas tuo metu studijavęs lietuvių raštijos darbininkas – klaipėdiškis Dovydas Vilkas (Wilke, 1685–1745), labiau išgarsėjęs užsienyje negu gimtinėje. Su juo Kvantas susibičiuliavo studijų metais ir palaikė artimus ryšius visą gyvenimą. Vilkas įsimatrikuliavo Karaliaučiaus universitete 1700 m. balandžio 1 d. Jis buvo itin gabus kalboms, 1704 m. baigė Karaliaučiaus universitetą ir tapo magistru, tais pačiais metais Karaliaučiuje Knypavos diakono Stürmerio vestuvių proga išspausdino vestuvinį eilėraščių dvylika senųjų ir naujųjų kalbų, taip pat ir lietuviškai. Apie 1707 m. išsikėlė į Dancigą, paskui gyveno Romoje, gilino žinias Paryžiuje, vėliau išvyko į Angliją, ten pasivadino Dawidu Wilckinsu, 1711 m. tapo anglikonų kunigu, garsėjo poetiniu talentu. Londone išleido Naujojo Testamento vertimą į koptų kalbą, išspausdino keletą teologinio turinio lotyniškų traktatų. Jis nepaliovė domėtis lietuvių raštija ir ją propaguoti. Anglijoje 1715 m. kartu su Chamberlainijumi parengė rinkinį *Oratio Dominica in diversas omnium fere gentium linguas versa*⁴² (išspausdintas Amsterdame), į jį įdėjo lietuvišką „Tėve mūsų“. 1717 m. Oksforde jis gavo daktaro laipsnį ir čia dėstė arabų kalbą, 1715–1718 m. vadovavo Kenterberio arkivyskupo garsiajai Lambeto rūmų bibliotekai, sutvarkė jos knygų ir rankraščių katalogus. 1720 m. tapo Kenterberio kanauninku, 1724 m. bažnytinės vadovybės buvo paskirtas Safolko provincijos arkidiakonu; vedęs lordo Fairfakso dukterį, pateko į anglų aukštuomenę. Mirė Anglijoje. Rūpinosi, deja, nesėkmingai, lietuviškos Biblijos ir vieno žymiausių XVIII a. lietuvių filologo – Pilypo Ruigio – lietuvių kalbos filologinių tyrinėjimų spausdinimu Londone. Veikalo jis neišspausdino ir rankraščio negrąžino. Jam nusiųsto Ruigio rankraščio pradžioje įdėtas autoriaus dedikacinis lietuviškas eilėraštis D. Vilku⁴³.

⁴² „Viešpaties malda, išversta į įvairias beveik visų tautų kalbas“.

⁴³ Lietuviškų religinių Pil. Ruigio tekstų yra išlikę: tai giesmės ar jų vertimai XVIII a. giesmynuose. Iš pasaulietinių jo tekstų težinomas vienas – ši dedikacija (1735). Pastaroji plačiau visuomenei beveik nežinoma. Istoriografiniu požiūriu ji įdomi tuo, kad čia amžininko akimis įvertinama lietuvių raštijos būklė Mažonoje Lietuvoje XVIII a. Rankraščio fotokopiją ir transkripciją žr.: Pilypas Ruigys,

Metais anksčiau į Karaliaučiaus universitetą buvo įstojęs Kvanto vienmetis Michaelis Lilienthalis (1686–1750), vėliau tapęs universiteto bibliografu, 1724 m. siūlęs steigti kolegiją „mokslo žmonių istorijai“ (*Gelehrten-geschichte*) rašyti. Jis pradėjo leisti Karaliaučiuje pirmą tęstinį mokslo leidinį *Erläutertes Preussen* (1724–1728, 1742), skirtą prūsų istorijai tirti, vėliau leido *Acta Borussica* (1730–1732), kur

Lietuvių kalbos, kilmės, būdo ir savybių tyrinėjimas, parengė Vytautas Jurgutis ir Valerija Vilnonytė, (*Lituanistinė biblioteka*, [kn.] 24), Vilnius, 1986, p. 169–171. Transkripcija dar kartą palyginta su originalu ir patikslinta, rašyba šiuolaikinama.

Aukštasis (Vyskupe) (Kunige), lietuvišką liežuvį
Kitiems liežuviams jau dabar sulygini.

Ak, kokį Ponas Dievs pridėjo jam verstuvį:

Lietuvninks visą tur jau Raštą Šventąjį.

Tu Raštą Šventąjį visais liežuviais svieta,

Kur saulė užteka, išspausti jau davei:

Dabar pridėsiąs tu prie darbo to pradėto,

Kur saulė nusileidž', ir mūs' užsigeidei.

Ikšiolei ret's koksai mokėjo iš knygelių

Maldelę, giesmę sau bešvėsdams paskaityt;

Šuilokų pilna jau, lietuviškų vaikelių,

Mergelės pradeda taipjau įsitaisyt.

Jau davė drukavot dabar karalius Prūsų,

Lietuvninks visą jau tur Raštą Šventąjį,

Įspausť popieriams darbais klebonų mūsų,

O štai iškanka jis kitur labai toli.

Ak, Dieve! Peržegnok švenčiausiąjį tą darbą,

Pridėk tiek metų Tau, kiek ten skaityti[na.]

Sulaukė visas sviets tą Švento Rašto skarbą,

O paskučiaus tačiau ir sviets lietuvininkų.

Tikiu, daugiaus naudos iš to bus Vakaruose,

Kaip kad Valtons senais liežuviais davė,

Tenai liežuviuose, į Rytus kalbamuose,

Šis darbas duod' ir tai, kas naujai užgimė.

O aš, lietuvininkų liežuvį apdūmodams,

Seniai jo gimtineį ir garbę aprašiau.

Aukštasis kunige, tai drukavoti duodams

Taip žemėj' tolimoj', aš to nemislįjau.

Kaip andai pas mane tai Tavo brolis matė

Ir Tau tai priminė, ir Tu to pamilai:

Ar tiks, ar neįtiks, siunčiu. Imk meilīai tątė.

Jei darbas to nevert's, man vėl parsīšk šenai.

Anno

qVo (en!) eXIVerVnt LIIVanICa bIbLIa tanDeM [=1729].

buvo publikuojama ir lituanistinė archyvinė medžiaga. Šie leidiniai būrė Prūsijos istorikus ir literatus, plėtė skaitytojų akiratį ir ugdė prūsiškojo patriotizmo nuostatas. Baigęs studijas Karaliaučiuje, jis kartu su Kvantu išvyko tęsti mokslų į Vokietiją.

Metais vėliau už Kvantą, 1702 m. spalio 16 d. į universitetą įstojo Gabrielius Engelis (1665–1761) iš Tilžės. Jis buvo gerokai vyresnis už savo bendraamžius, greičiausiai iki tol dirbęs namų mokytoju. 1710 m. paskirtas kunigu į Tolminkiemį, o po poros mėnesių perkeltas į Žilius, 1726–1731 m. kartu buvo ir Stalupėnų inspekcijos inspektoriumi. Vėliau jiedu su Kvantu priešinosi pietistų įsigalėjimui Rytų Prūsijoje. Jiems pavyko įkalbėti karalių atleisti Lysijų iš mokyklų inspektoriaus pareigų ir keletą metų Engeliui su Kvantu teko organizuoti Mažosios Lietuvos mokyklų tinklą. 1731 m. Engelis iškeltas į Kretingalę, čia ir mirė, sulaukęs 96 metų amžiaus. Lietuvių raštijos istorijoje jis žinomas kaip lietuviško Lysijaus katekizmo (1719) redaktorius, organizavęs jo spausdinimą 1722 m.

Kvantui įstojus į universitetą, studijas jau buvo bebaigęs Jonas Jokūbas Šperberis (Sperber, 1679–1741) iš Tilžės. Jo senelis atvyko į Rytų Prūsiją iš Tiuringijos, ir čia užaugo sulietuvėjusi trečioji karta. 1701 ar 1702 m. jis buvo paskirtas precentoriumi į Vilkyškius, o 1711 m. – kunigu į Rusnę, kur gyveno iki mirties. Lietuvių raštijoje paliko žymų pėdsaką. Jis buvo vienas iš Lysijaus katekizmo redaktorių, pasirašęs kartu su kitais aprobatą (1719), veiklus talkininkas Kvantui rengiant pirmąjį lietuviškos Biblijos leidimą: išvertė dalį Senojo Testamento. Jo išversta giesmė „Pasrode mums szlowna diena“ buvo išspausdinta Kvantu-Berento giesmyne, vėliau perspausdinama ir XX a.

Porą metų anksčiau už Kvantą, 1699 m., į Teologijos fakultetą buvo įstojęs Kristupas Rėbentišas (Rebentisch, apie 1682–1724) iš Prūsijos Jurbarko, baigęs studijas paskirtas tėvo adjunktu Jurbarke, 1709 m. perkeltas į Gumbinę, čia gyveno iki mirties. Jis buvo vienas iš dalyvių rengiant Lysijaus katekizmo vertimą (1719), buvo apsiėmęs

paruošti spaudai Kvanto rengiamo Naujojo Testamento vertimą (1727), tačiau mirtis nutraukė darbą.

Kiti būsimeji lietuvių rašto darbininkai įstojo kiek vėliau, po 1706 m., Kvantui jau išvykus iš Karaliaučiaus. Tai Jurgis Frydrichas Pušys (Pusch, apie 1687–1751) iš Įsruties. Jis buvo Mielkiemio, vėliau Kusų kunigas, vienas Lysijaus 1719 m. lietuviško katekizmo vertimo tikrintojų. Dar – Fabijonas Ulrichas Glazeris (Glaser, 1688–1747) iš Dovydėlių prie Juodlaukio; populiaraus lietuviško giesmyno (1736) parengėjas, Didlaukių kunigas, kurio atvaizdas kabėjo Didlaukių bažnyčioje. Kitas – Fabijonas Kalau (1691–1747) iš Žvyrgalių; Juodlaukių, vėliau Šilutės kunigas, buvo vienas iš Lysijaus katekizmo tikrintojų, 1730 m. apsiėmė išversti dvi knygas Kvanto organizuotam pirmajam visos lietuviškos Biblijos leidimui. Toliau – Jurgis Adomas Meisneris (Meisner, 1692–1769) iš Sereiklaukių; Mielkiemio, vėliau Enciūnų kunigas, išleido keturių lietuviškų giesmių rinkinėlį, peržiūrėjo Lysijaus katekizmo vertimą. Taip pat – Jokūbas Brodovskis (Brodowski, apie 1692–1744) iš Geldapės; parengė rankraštinių lietuvių–vokiečių kalbų žodyną, kuriame įdėta 2 000 jo paties surinktų lietuviškų patarlių, taip pat mįslių ir posakių.

APIBENDRINIMAS

XVIII a. pirmajame dešimtmetyje po kelis dešimtmečius trukusios stagnacijos vėl pastebimas lietuvių raštijos pakilimas. Tam buvo keletas priežasčių. Akademinį jaunimą veikė iš Vakarų sklindančios Apšvietos idėjos, Karaliaučių pasiekdavo žinios apie filologines draugijas, veikusias Vokietijoje ir Prancūzijoje. Būsimesiems lietuvių kunigams didelį poveikį darė vokiečių kalbos grynumo idėja, puoselėjama garsiausiuose Vokietijos universitetuose. Taip pat vis daugiau knygų ir traktatų Karaliaučiuje buvo spausdinama nebe lotyniškai („mokslo kalba“), o vokiškai, ir ši tendencija nuolat stiprėjo. Lotynų kalbos vartojimas pamažu buvo ribojamas ir akademijoje, vis daugiau teisių įgavo vietinės Prūsijos krašto kalbos – lietuvių ir lenkų.

Kita svarbi aplinkybė – Prūsijos karaliaus dėmesys religiniam lietuvių auklėjimui ir švietimui, kuris Apšvietos amžiuje jau buvo neatsiejamas nuo spausdinto žodžio plitimo visuose gyventojų sluoksniuose. Tokios palankios sąlygos sukūrė prielaidas lietuvių raštijos pakilimui. Per trumpą laiką: 1701–1706 m. išspausdintos net 5 lietuviškos knygos.

Kritiškiau pradėta vertinti lietuviška spausdintų raštų kalba, kilo diskusijos, kaip sunorminti šią kalbą ir padaryti suprantamesnę paprastiesiems. Prasidėjo pirmos filologinės polemikos, kurių dalyviai buvo lietuviškų parapijų kunigai. Siūlyta rašto kalbos pagrindu imti šnekamąją (Gumbinės apylinkių) kalbą (Gumbinės kunigas Mörlinas), raginama norminti kalbą žodynais ir gramatikomis (Išdagų kunigas Jokūbas Perkūnas), keliama idėja sukurti lietuvių filologinę draugiją lietuvių kalbos klausimams spręsti (Nemerkiemio kunigas Jonas Keimelis). Į diskusijas įsitraukė Mörolino šalininkai – Jonas Šulcas ir Pilypas Ruigys. Šulcas šiandien žinomas kaip pirmosios lietuviškos pasaulietinės knygos parengėjas, jis išvertė *Ezopo pasakėčias* (1706) laikydamasis Mörolino teorinių principų, antrasis parašė pirmąją filologinę studiją apie lietuvių kalbą.

Karaliaučiaus universitetas naujajame šimtmečiuje tapo visų Prūsijos tautų, tarp jų ir lietuvių, dvasinio pakilimo simboliu, o tuo metu studijavę būsimieji sielovadininkai suvokė savo naują misiją – aprūpinti tikinčiųjų bendruomenes svarbiausiomis religinėmis knygomis. Tačiau jie darbavosi pavieniui, bandė plunksną versdami į lietuvių kalbą giesmes, pamokslus, bažnytinės vyresnybės pavedimu redagavo religines knygas.

Tuo metu Karaliaučiaus universitete studijavo daugelis būsimųjų lietuvių rašto ir kultūros veikėjų, tačiau reikėjo asmens, galinčio suburti visas lietuvių raštijos pajėgas svarbiausiam tikslui – lietuviškos Biblijos pirmajam leidimui. Neilgai trukus toks asmuo atsirado iš jų pačių tarpo. Tai buvo Johanas Jakobas Kvantas, kilęs iš senos ir garbingos Karaliaučiaus giminės, charizmatiška ano meto asmenybė,

puikus organizatorius ir žymiausias savo epochos švietėjas. Jis sugebėjo sutelkti geriausias rašto darbininkus, senosios kartos lietuvių kunigus, studijų kolegas, vėliau ir savo auklėtinius raštijos darbui ir beveik visam šimtmečiui aprūpino lietuvių bendruomenes svarbiausiomis religinėmis knygomis.

Įteikta 2006 11 10
Priimta 2006 12 14

Liucija Citavičiūtė

DIE VORBEDINGUNGEN ZUR ERSCHEINUNG
DER LITAUISCHEN BÜCHER IN KÖNIGSBERG
IN DEM ERSTEN JAHRZEHNTE DES 18. JAHRHUNDERTS:
AUF DEN SPUREN DER BIOGRAPHIE
VON JOHANN JACOB QUANDT

Zusammenfassung

Johann Jacob Quandt (1686–1772) ist eine der hervorragendsten Persönlichkeiten Preussens im 18. Jahrhundert. In der litauischen Literatur- und Kulturgeschichte ist er als aktiver Anreger des litauischen Schrifttums, vor allem religiösen, bekannt. Die ersten Vertreter der Familie Quandt findet man in Preussen schon zur Zeit der Reformation. Johann Jacob Quandt studierte an der Königsberger Universität zu der Zeit, als Kurfürstentum Preussen zu einem Königreich wurde. Das war das wichtigste politische Ereignis in diesem Lande seit der Einführung der Reformation. Demzufolge erlebte die alte Albertina ihre Wiedergeburt. Nach Königsberg drängten sich die Ideen der Aufklärung, die akademische Jugend wurde mit den Problemen der reinen deutschen Sprache konfrontiert, die Pfarrer der litauischen Gemeinden begannen die erste philologische Polemik wegen der Normierung der litauischen Schriftsprache. Der König von Preussen Friedrich der I. förderte die Herausgabe der litauischen religiösen Bücher, die zur Glaubensfestigung der Bevölkerung dienen. 1701–1706 erschienen fünf litauische Bücher. Unter den Theologiestudenten, den Altersgenossen von J. J. Quandt, fanden sich die der litauischen Sprache kundigen künftigen Übersetzer der litauischen religiösen und weltlichen Bücher. Die schöpferischen Kräfte waren dabei, der Bedarf an religiösem Schrifttum, insbesondere an der litauischen Bibel, wuchs, die Situation zur Herausgabe der Bücher angesichts der Preussischen Regierung war äußerst günstig. Man brauchte aber einen Initiator und Koordinator. Diese Funktion im dritten Jahrzehnt des 18. Jahrhunderts übernahm Johann Jacob Quandt. Er mobilisierte die alten erfahrenen Pfarrer, seine Studienkollegen

und nachher die Absolventen des litauischen Seminars zu literarischer Arbeit und gab nicht nur die litauische Bibel sondern auch Gesangbuch, Katechismus, Agenda heraus. Er hat die litauischen Gemeinden auf das ganze Jahrhundert mit den religiösen Büchern versorgt.